

Др Жарко Јовановић

ПОЛИТИЧКИ И НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ ЧЕТНИЧКОГ ПОКРЕТА ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА 1941-1945

Политичком и националном програму,¹ који су битна карактеристика сваког покрета, Дража Михаиловић, скоро до пред сам крај рата, није придавао неки посебан значај. Као ортодоксни војник, по окупацији Краљевине Југославије и доласку на Равну гору, почетком маја 1941, са групом официра, подофицира и војника, приступио је формирању своје војничке организације са циљем вођења борбе против окупатора. На памети му није било да ствара неки свој политички покрет и програм. Није имао ни наклоности према политичарима. Блиски Дражин сарадник др Милош Секулић о томе пише: „У почетку г. Михаиловић је избегавао везе са политичким људима. Сматрао је да, као представник Југословенске владе, треба да ради без њих и да његови официри стварају директну везу са народом, да у њему траже и моралне и материјалне потпоре”²

Михаиловић је изричито наглашавао да је његов покрет чисто војнички, а не политички, па је од својих команданата тражио да се „сваки политички рад онемогући” и „политичке амбиције сузбијају”, јер је по њему политиканство упропастило цео Дангићев покрет у Босни. ” То не сме да буде. Не заборавите да сте сада само официри... Ово није политичка партија”³ - поручивао им је Дража.

¹ О политичком и националном програму четничког покрета Драже Михаиловића у нашој историјској литератури до сада нема много написаног. Том питању извесну пажњу су посветили др Јован Марјановић у књизи „Устанак и народно-ослободилачки покрет у Србији 1941” (Београд 1963), Бранко Петрановић у књизи „Србија у другом светском рату 1941-1945” (Београд 1993) и још неки, али само фрагментарно и успутно. Међутим, о овом питању постоји и веома обимна грађа, коју углавном чине четнички програми настали током Другог свјетског рата и друга грађа, претежно четничке провенијенције, која знатно употпуњује сазнања о проблему који је предмет овог излагања.

² Цитат код др Јована Марјановића, *Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941*, Београд 1963, стр. 187.

³ Зборник НОР-а, к. XIV, к. 1, стр. 493-494; др Бранко Петрановић, *Србија у другом светском рату 1941-1945*, Београд 1993, стр. 378.

Мада је Михаиловић истицао да је четнички покрет био чисто војнички, независан и „равногорски” и да није политички, ипак је тај покрет имао закамуфлиране политичке циљеве, јер је његов политички карактер произлазио из оштрог става четника према комунистима, у којима су објективно сагледавали главне политичке противнике.⁴ Својим ускогрудим војним погледима, лишеним политичке ширине и проницања у смисао међународних збивања, у прво време, Дража и његови команданти нису ни могли да разумеју велике проблеме које је наметао Други светски рат.

Међутим, брзи развој партизанског покрета у земљи, и све већи успеси партизанских одреда од самог почетка оружане борбе, примарали су Равногорски штаб Драже Михаиловића, да, упоредо са стварањем војне организације, развија и политичку активност. Комунистички покрет у Србији натерао је поједине бивше грађанске политичаре, родољубе и патриоте, који нису видели перспективу српског народа у сарадњи са окупатором, а такође ни у сарадњи са партизанским-народноослободилачким покретом, да потраже место међу националистичким официрима који се боре за „ред и мир” и за повратак краља у земљу.

У штаб Драже Михаиловића прво почињу да долазе политичари окупљени око Српског културног клуба: Драгиша Васић, књижевник и потпредседник Клуба, који је највише и допринео да равногорски покрет добије и неке политичке одлике, те др Стеван Мољевић, адвокат из Бања Луке (они убрзо постају блиски сарадници Драже Михаиловића у штабу на Равној гори). Приступају му и омладинци Српског културног клуба Воја Андрић и Слободан Драшковић, затим људи из Републиканске странке: адвокат Младен Жујовић, др Војислав Вујанац, професор Београдског универзитета Перо Слијепчевић и неки функционери Земљорадничке странке: Лазар Тркља, секретар странке, Власта Петковић, др Милош Секулић, Јован Поповић, Живота Тодоровић, Мате Русковић Драгољуб Лазић, Никола Стојановић и др.⁵ О свом прикључењу четничком покрету др Милош Секулић наводи да је имао дуги разговор са пуковником Дражом Михаиловићем и да му је понудио сарадњу.⁶

Према извештају Градимира Бајлонија, Дражин покрет је подупирала и Демократска странка. Помоћ и подршку су му пружале и све „веће индустрије и организације”, затим Савез земљорадничких задруга на челу са Војом Ђорђевићем, који је стајао у тесној вези са покретом и обилно га помагао. Касније му приступају и социјалисти др

⁴ Др Бранко Петрановић, н.д., стр. 377.

⁵ Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом, Стенографске белешке у изводима, Београд 1946; др Јован Марјановић, н.д., стр. 187.

⁶ Овај састанак је одржан у близини Дражиног штаба у селу Ба код Кадине Луке. Пред зору је Дража са неколико људи, сви преобучени у селачка одећа, отишао у околна села, док је Секулић кренуо на Суворобор у Главни Дражин штаб, где се сусрео са Дражиним помоћником и замеником мајором Миодрагом Палошевићем са којим се исто у свему сложио као и са Дражом. (АВИИ, ДМ-ВК-У-46; др Јован Марјановић, н.д., стр. 187)

Живко Топаловић и Александар Павловић.⁷ Око овог покрета окупио се знатан број присталица и функционера из готово свих бивших српских политичких партија, не на основу неке одлуке одбора или других форума странке и то углавном појединачно и самоиницијативно.

Под притиском својих политичких и идеолошких истомишљеника и свих веза с политичким људима, Дража Михаиловић је, крајем августа или почетком септембра 1941. године, дао иницијативу да се приступи формирању политичких одбора. Према једном извештају др Милоша Секулића, „Политички одбор” је врло брзо израдио план за рад у народу и сарадњу са борцима.⁸ Формиран је и Национални комитет, као саветодавно тело, затим и регионални национални комитети: у Црној Гори Комитет црногорских националиста, а у Сплиту Српски национални комитет. Ни једна није био подређен Централном Националном комитету, иако су, као регионална политичка тела, подржавала Дражу Михаиловића.⁹ Извршни орган Централног националног комитета био је и Извршни одбор у саставу: Драгиша Васић, Стеван Мољевић и Младен Жујовић, који су у првој фази стварања четничког покрета водили политичко-пропагандне послове.¹⁰

Новембра 1942. четници су формирали и Југословенску равногорску омладину (ЈУРАО), која ће се налазити под непосредним руководством Врховне четничке команде. Организација је имала своје регионалне одељке. Основне јединице (ћелије) биле су тројке, док су за гимназијску и студентску омладину формиране посебне секције, такође на принципу тројки. Нешто касније четнички покрет је створио и женске организације у оквиру Женског равногорског савеза.¹¹ Стварани су и равногорски одбори као органи власти са политичком конотацијом.

У симбиози Дражиног војног покрета и грађанских политичара родио се и политички четнички покрет Драже Михаиловића, са политичким програмом, који, према неким оценама, и није био прави политички програм, нити је имао праве људе који би разумели најбитније социјалне и економске проблеме у тадашњим ратним условима,¹² и поред тога што се залагао за очување старог друштвеног, економског и политичког система под династијом Карађорђевића. Дража и његови саветници нису били у стању да схвате сложене политичке и међународне проблеме,¹³ нити да се снађу у заплетеној и сложеној ситуацији

⁷ Исто.

⁸ У том раду је учествовао као представник пуковника Михаиловића мајор Ђурић. Др Јован Марјановић, стр. 188, фус. 307.

⁹ Др Бранко Петрановић, н.д., стр. 337.

¹⁰ Исто, стр. 377.

¹¹ Исто, стр. 378; Јозо Томашевић, н.д, стр. 172-173.

¹² На супрот њему, партизански покрет, захваљујући свом комунистичком руководству, имао је изграђен јасан програм који је у непосредној форми обећавао крупне социјалне промене (нема повратка на старо), образовао нову власт и конкретним мерама демонстрирао нову социјалну политику. Др Бранко Петрановић, н.д., стр. 379.

¹³ Исто.

подељене и окупиране земље. Блиски Дражин сарадник Звонко Вучковић писао је да је Драгиша Васић изјавио да не може више да сарађује са људима „који нису у стању да воде слепце, а камоли револуцију”¹⁴ Неповећење и свађе разбијали су слогу у четничком покрету. У њему се формирају две супарничке групе: једна која је сматрала да је демократизација покрета императив и њу су углавном чинили Србијанци и друга која је била против разводњавања равнoгорског покрета и њој су, по Вучковићу, припадали људи из политичког штаба и неки официри који су дошли из Каира. Ови други, за разлику од Србијанаца, нису разумевали, нити имали искуства са демократијом и парламентаризмом.¹⁵

Током Другог светског рата политички и национални програм четничког покрета Драже Михаиловића постепено је изграђиван кроз неколико пројеката: Мољевићев програм „Хомогена Србија”, програм Београдског политичког одбора, програм Омладинског четничког конгреса у Шаховићима и програм Четничког светосавског конгреса у селу Ба, од краја јануара 1944. године. Тумачи четничке националне идеологије у првом реду били су др Стеван Мољевић, Драгиша Васић и професор универзитета Драгослав Страњаковић, идеолози предратног Српског културног клуба.

Значајно је напоменути да ни један од ових четничких програма, изузев Светосавског четничког програма из јануара 1944, није био усвојен на неком опште српском или југословенском четничком скупу. Првенствено је реч о програмским документима појединих четничких идеолога који су израђивани на личну иницијативу. Такав је Меморандум др Стеван Мољевића о „хомогеној Србији”, затим програм Београдског политичког одбора Драже Михаиловића, те Михаиловићеве инструкције од децембра 1941. четничким командантима у Црној Гори. За разлику од њих, Резолуција представника националне четничке омладине усвојена је на ширем скупу (конгресу) у Шаховићима код Бјелог Поља.

Основу националног програма четничког покрета Драже Михаиловића чини пројекат др Стевана Мољевића: „Хомогена Србија” од 30. јуна 1941. године, о границама, друштвеном уређењу и спољној политици „хомогене Србије” у обновљеној Југославији по завршетку Другог светског рата. Поред пројекта „Хомогена Србија”, др Мољевић је аутор и Декларације од 1. децембра 1943. године, „Поруке Хрватима”, „Поруке Муслиманима” и „Пред нама је један пут”.¹⁶ Идеје Мољевићевог Меморандума, његов целокупан програм националне идеологије, има своје корене у српској националној идеологији у прошлости. Неки историчари корене ове идеологије виде још и у Начертанију Илије Гарашанина из 1844. године, а посебно у идеологији

¹⁴ Звонко Вучковић, *Од отпора до грађанског рата*, стр. 93-94.

¹⁵ Звонко Вучковић, н.д, стр. 93-94.

¹⁶ AVII, Ча, к.144, рег. бр. 4/1; к. 3, рег. бр. 27/1, к.200, 26-2/1 и 34-2/1.

Николе Пашића и краља Александра и политичких кругова у Краљевини Југославији, а посебно Српског културног клуба пред рат.¹⁷

Меморандум „Хомогена Србија“ чине четири поглавља и додатни део замишљене карте послератне Југославије уз краћи текст „Наш пут“. У његовој основи је идеја о водећој улози српске нације, носиоца југословенске мисли у Југославији и балканске солидарности на Балкану. То право је, по Мољевићу, Србија стекла као прва балканска земља у борби против Турака и једина супротстављена надирању Немаца на Балкан. Стога је требало да српска држава обухвати и организује у једну „хомогену“ целину укупно етничко подручје на коме живе Срби и да осигура потребне стратешке саобраћајнице и чворове, те привредна подручја, како би јој био омогућен и обезбеђен слободан привредни, политички и културни живот и развитак за сва времена.¹⁸

У првом поглављу „Границе“ Мољевић подвлачи да је учињена грешка што 1918. године нису „ударене границе Србије“ која би обухватила „цело етничко подручје на коме живе Срби са слободним излазима на море.“ Ту, а и у додатном плану „Будуће Југославије“, Мољевић тражи да „Хомогена Србија“ треба да обухвати подручје освојена у балканским ратовима на истоку и југоистоку: Србију и јужну Србију (Македонију), затим на југу Санџак, Црну Гору, на западу Босну и Херцеговину и јужнио део Далмације са Дубровником (који би добио статус повлашћеног града). Србији су морали да буду прикључени и јадранска обала и области од ушћа реке Неретве (Плоче) са срезovima Прозор, Љубушко, Дувно, те делови мостарског, ливанског, книнског и

¹⁷ Српски грађански политичари направили су још 1940. године план, да насупрот Бановини Хрватској, уједине све српске земље. Био је већ сачињен и нацрт уредбе према којој је имала да се врши организација „Српске земље“ У члану 1. тог нацрта предвиђало се: „Бановине Врбаска, Дринска, Дунавска, Моравска, Зетска и Вардарска спајају се у једно под заједничким именом Српске земље, чије је седиште у Скопљу. Досадашње бановине се претварају у област, задржавајући своје називе и своја седишта“. Нацрт ове уредбе имао је 32 члана, груписана у одељке: I Образовање Српске земље; II Преношење надлежности на српске земље; III Организација власти Српске земље; IV Области и њихово уређење и V. Спорови о надлежности, надзор и сарадња. (Др Јован Марјановић, н.д., стр. 189, фус. 311). Сличне концепције о уједињењу српских области имали су и српски квислинзи Милан Аћимовић, Милан Неђић, Димитрије Љотић и др. Разлика је била само у томе што су очекивали стварање велике Србије као самосталне државе уз помоћ и под заштитом Немачке. Милан Аћимовић, на пример, у меморандуму „О границама Србије и будућем миру на Балкану“, упућеном немачком команданту Србије 1941, каже: „... намеће се потреба да се Српском народу створи таква државна целина, која би обухватила језгро српског народа гдје је он у апсолутној или претежној већини. То је област северно од реке Пчиње, од Велеса на југу до изнад Новог Сада на северу, од стране границе на истоку до Кордуна и Лике на западу. Томе би се имали додати из неопходних потреба економског живота долина Вардара испод Велеса и излаз на Јадранско море долином Неретве“: (AVII, Нда, к. 19, рег. бр. 14/1; др Јован Марјановић, н.д., стр. 189-190. У једном прогласу Горског штаба босанских четничких одреда од јесени или краја 1941. године каже се: „Ми се боримо за бољу будућност српског народа од бугарске границе до Јадранског мора и од Солуна до Суботице и не признајемо никакве посебне народе као што су Црногорци, босански и македонски, како нас све називају комунисти, него признајемо само српски народ“ (АВИИ, ДМ-БХ. V 1901/1).

¹⁸ Зборник НОР-а т. XIV, књ. 1, стр. 2.

шибеничког среза на северу све до испред Шибеника са посебном аутономијом унутар Србије, као и западне српске области Врбаска бановина, северна Далмација, српски део Лике, Баније, Кордуна и део Славоније, које укупно чини 46 срезова са близу 1,5 милиона становника. Северне српске области чинили би, поред Дунавске бановине и срезови: Вуковар, Шид, Илок, део винковачког среза и осјечки срез са градом Осјеком. Њој би се придодали Барања и источни Банат. Средишњој српској Дринској бановини требало је придодати босанске срезове: Брчко, Травник и Фојницу.¹⁹

За разлику од емигрантске владе у Лондону, која у својим ратним циљевима није изражавала никакве територијалне претензије према суседима, Мољевићев програм је истицао територијалну ревандикацију према северној Албанији у колико она не би добила аутономију, затим према областима у Бугарској - Видину и Ђустендилу, у Румунији према Темишвару и Решици и у Мађарској према Баји и Печују. На овај начин „Хомогена Србија” би обухватала око 70% укупне југословенске територије и преко 70% њеног становништва.²⁰

Полазећи од оцене да су Срби у бившу Југославију унели све: „одмах утопили и Србију и Црну Гору и српство, док су остали - Хрвати и Словенци и Муслимани - пошли противник путем - да од Југославије узму све, а ништа да не дају, Мољевић сматра да се та грешка по Србе мора исправити тако што ће без ичијег питања створити „хомогену Србију” и у напред означеним границама тако ући у Југославију, уређену на федеративној основи са три федералне јединице: Србија, Хрватска и Словенија. Касније би се могло помишљати на ужа зближавања са суседима (Бугарском), а дотле сарађивати на културном и економском приближавању.²¹ Идеја о федеративној заједници у оквирима монархије није била нова. Њено порекло је извођено из предратне ситуације, када се радило о националној реорганизацији коришћењем предратног концепта.

Критикујући неограничени либерализам предратне Југославије, Мољевић тражи на економском, социјалном и друштвено-политичком плану: да рад мора бити основ, циљ и смисао живота сваког човека: да народни капитал буде народна својина и под заштитом и надзором државе; да држава свакоме омогући право на рад и зараду и сваког осигура у случају болести, старости и изнемоглости; да се сваком обезбеди слобода личности; личне иницијативе и личне имовине; да црква у Србији може бити призната и помагана само ако је према иностранству потпуно независна и у Србији има свога поглавара; штампа је морала да служи народу и држави и да подиже јавни морал итд.²²

По Мољевићу, морало се извршити преуређење државе и њеног друштвеног уређења и извршити општи народни препород у свим

¹⁹ Исто, стр. 2-4

²⁰ Бранко Петрановић, н.д., стр. 214.

²¹ Зборник НОР-а, т. XIV, књ. 1, стр. 5.

²² Исто.

слојевима друштва и на свим пољима народног живота. За извршење тог препорода требало је окупити све народне снаге без подела на класе и занимања. Носиоци тога препорода требало је да буду интелектуалци, „просвећени синови српског народа” и омладина, који би „примером свога прегалаштва, самопрегора, реда, рада и дисциплине” изгарали на својим дужностима.²³

У Мољевићевој „Хомогеној Србији” и Југославији били би признати само Срби, Хрвати и Словенци, док су Црногорци и Македонци сматрани Србима, а националне мањине да се иселе. По овако схваћеној националној структури „Будуће Југославије”, требало је стварати чисте етничке територије пресељењем становништва с једног на друго подручје, како би се убудуће избегли сукоби и трвења у мешаним срединама. Према тим плановима, „из етнички чисте Србије” требало је иселити око 2,675.000 људи, од којих 1 милион Хрвата и око пола милиона Немаца. Истовремено би се у Србију уселило око 1,310.000 становника, од којих 300.000 Срба из Хрватске. У Србији би се дозволио боравак око 200.000 Хрвата, и то на подручјима која би имала неки облик аутономије (Далмација са Дубровником).²⁴

Мољевићеве идеје касније су прихваћене и у другим документима четничког покрета, тако да се, сем у неким појединостима, могу прихватити као званична платформа четничке националне идеологије, која представља битну тачку њихове идеолошке платформе са неприкосновеним уставима: монархијом и социјалним постулатима.

На основу Мољевићевог пројекта, септембра 1941. године израђен је нови Програм четничког покрета Драже Михаиловића, који је др Милош Секулић предао југословенској влади у Лондону. Полазећи од оцене одржавања непријатељског става према окупаторима и њиховим помагачима, али без улажења у непосредне борбе са њима осим у случајевима самоодбране, и спречавања по сваку цену грађанског рата међу Србима, као и признавање владе у емиграцији као легалне док траје рат и са њом по могућству одржавати везе, у Програму се по питању стварања јединствене српске државе наглашава: „Идеал је јака и хомогена српска државна јединица политички и економски способна за живот.”²⁵ Интересантне су и ове одредбе Програма: „а) да казни све оне који су на злочиначки начин служили непријатељу и који су свесно радили на истребљењу српског народа; б) омеђити „дефакто” српске земље и учинити да у њима остане само српски живаљ; в) посебно имати у виду брзо и радикално чишћење градова и њихово попуњење свежим српским елементом; г) изградити план за чишћење или померање сеоског становништва са циљем хомогености српске државне заједнице...”²⁶

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ АВИИ, Фонд Архива емигрантске владе и војске (АЕВ), к. 162, рег. бр. 34/1 (ВК-У-53); Зборник НОР-а, т. XIV, књ. 1 стр. 26-27.

²⁶ Исто.

Решавање унутрашњег политичко-социјалног уређења требало је оставити за каснија времена.

У својим основним захтевима овај програм, као ни Мољевевићев, не употребљава израз „Велика Србија” и „Велика Југославија”. Међутим, у Инструкцијама Драже Михаиловића од 20. децембра 1941. године четничким командантима у Црној Гори наглашава се да треба „стварати Велику Југославију и у њој Велику Србију, етнички чисту у границама Србије-Црне Горе-Босне и Херцеговине-Срема-Баната и Бачке” и да у ту Велику Југославију треба укључити још неослобођене словеначке територије под Италијом и Немцима (Трст-Горицу-Истру и Корушку), као и подручја под влашћу Бугарске и северне Албаније. И по овом програму требало је извршити чишћење државне територије од свих народних мањина (чишћење Санцака од муслиманског живља и Босне од муслиманског и хрватског живља) и створити заједничке границе између Србије и Црне Горе и Србије и Словеније.²⁷

Са оваквом концепцијом стварања Велике Србије у Великој Југославији није се сложио тадашњи председник југословенске владе Слободан Јовановић, који је у својој децембарској поруци из Лондона упозоравао Дражу Михаиловића: „Унутрашње уређење Југославије после рата неће моћи да буде, по свему судећи, засновано на централизму. Разлози су: стална тежња Хрвата ка федерацији, као и жеља Срба да се у будућности заштите од ужасних искустава претрпљених у Павелићевој држави. Федерација, обезбеђујући јединство државе, била би најподеснија да умири српске осетљивости изазване усташким покољима. Она би водила рачуна о посебним интересима сва три дела и обезбедила би будућност.”²⁸

Програм и политичка платформа четничког покрета током рата у суштини се не мења, али се употпуњују и надограђују новим елементима и према приликама се прилагођавају. Употпуњује их Декларација Конгреса младих четничких интелектуалаца, одржаног у Шаховићима код Бијелог Поља, од 30. новембра до 2. децембра 1942. године по којој, у будућој држави, као наследној уставној монархији на челу са краљем Петром II Карађорђевићем, четничка организација добија значајно место у обнови и препороду земље и уз сагласност круне, биће „једини носилац целокупне државне власти у земљи”²⁹

Усаглашен са претходна два пројекта о границама будуће Југославије, које поред историјских морају узимати у обзир и етничке, економске и стратегијске разлоге, Декларација инсистира на унитарној држави у којој ће живети Срби, Хрвати и Словенци у својим областима по принципу широких самоуправа, између којих ће бити успостављена непосредна теренска веза, како би идеја југословенске заједнице била

²⁷ АВИИ, Ча, к.1, рег. бр. 10/1 (ВК-В-7); Зборник НОР-а, т. XIV, књ. 1, стр. 93-95.

²⁸ Документи о издајству Драже Михаиловића, I, Београд 1945, стр. 12.

²⁹ АВИИ, Ча, к. 15, рег. бр. 10/4; Зборник НОР-а, т. XIV, књ. 1, стр. 736-737.

што потпунија. И по овом програму на територији те државе није могло бити националних мањина.³⁰

Зајемчујући приватну својину, чији се обим у општем интересу морао ограничити законом, Декларација тражи да земља припадне ономе ко је обрађује, да се велики посед мора укинути и ставити на располагање држави, што би јој олакшало потпуно и правилно решење аграрног питања. Такође, Декларација тражи да целокупна индустрија и велика трговина морају бити у државним рукама, а мала у приватним под контролом државе. У рукама државе морали су бити и трговачки послови, новчани и кредитни заводи, док ће привреда бити изграђена на принципу државног задругарства.³¹

И просвета, наука и уметност нашли су своје место у Декларацији. Могле су постојати само државне школе. Основно школовање морало је бити обавезно и бесплатно. Гимназије су се морале свести на потребан број, а повећати и фаворизовати средње и стручне школе, посебно пољопривредне и занатске. У циљу препорода народа морало се путем школе вршити строгу селекцију наставничког особља и школске омладине.³² Црква је морала бити државна, православна и светосавска. Католичка црква морала је административно бити одвојена од Ватикана и бити југословенска национална у духу Штросмајера. Верска настава је требало да буде обавезна у свим основним и средњим школама. Судије су морале бити независне, сталне и нису могле бити лишене звања, нити уклоњене са дужности, премештене и пензионисане без одлуке редовног суда. Морали су бити материјално обезбеђени, са аутоматским напредовањем као и остали чиновници, а такође бирани из редова четничке организације. И адвокати су требали да буду државни чиновници. Општине су морале територијално да буду што веће. Њихово особље би постављала држава, а она би их и плаћала. При свакој општини, по могућности, требало је да постоји лекар, ветеринар и пољопривредни референти, који би своје дужности обављали као државни чиновници без права на приватну награду.³³

Декларација је предвидјела и доношење Закона о корупцији, Закона о испитивању порекла имовине, Закона о кривичној одговорности. Војска је требало да буде јака, спремна и препоређена, национална и „морална школа народа”, гарант безбедности државе. Жандармерија би се морала регрутовати из редова четника и била би под контролом четничке организације. Чиновници су морали бити државни, и то из редова четника, као и министри без дискреционих права и диспозиционих фондова. Жене су могле бити државни чиновници, и то само у оскудици мушкараца, у специјалним и њима подобним струкама. Штампачи као глас народа и истине морала је бити у служби националне

³⁰ Исто.

³¹ Исто.

³² Исто.

³³ Исто.

обнове и руковођења интересима народа. Штампарска издавачка предузећа морала су бити државна. Преко њих се морала вршити пропаганда у духу програма четничке организације и идеологије.³⁴

Програм четничког покрета имао је слабе тачке у мегаломанским захтевима према суседним земљама, поготово у условима када нису имали војну силу која би то могла обезбедити, као и у колективној одмазди. Код овог последњег олако је пренебрегаван став Енглеске о обнови Југославије, која је подржавала хрватску политику, слично предратном ставу, свесна снаге католичке цркве. И у национално мешовитој југословенској влади четнички програми су наилазили на отпор хрватских чланова владе (Ј. Крњевић, Ј. Шутеј и Р. Бишанин). Против су били и српски министри у Влади демократске оријентације (М. Грол, Б. Марковић и др.) Грол је осуђивао геноцид над Србима, али је био и противник колективне одмазде над Хрватима.³⁵

Основ четничког програма био је да се ратом омеђе српске области у којима би се сачувао само српски живаљ. Градове је требало очистити од несрпских националности и попунити их српским живљем. Муслимански живаљ је требало протерати у Турску и побити га.³⁶ Због односа Турске према савезницима, Дража Михаиловић, као члан избегличке владе, морао је да демантује да води политику уништавања Муслимана у Босни и Санцаку или њихове депортације у Турску. Као снажан адут му је послужио Исмет Поповац, кога четници прихватају и помажу у акцији у окупљању Муслимана на антиушастшкој основи и његово стварање националне војне организације у Херцеговини у оквиру равнаторског четничког покрета. Михаиловићева диференцирана политика према Муслиманима с једне стране задржавала је неповерење,

³⁴ Исто.

³⁵ У свом „Лондонском дневнику 1941-1945” Милан Грол говори о „грозотама да ти се кожа најези”, али је и очекивао да „Хрвати у влади кажу нешто озбиљније и теже, и с индигнацијом осуде ту несрећу за нас Србе, срамоту за Хрвате, а тешко искушење за заједницу Срба и Хрвата.” М. Грол, „Лондонски дневник 1941-1945”, Београд 1990, стр. 284, 428, 472.

³⁶ У том циљу Дража наређује, 20. децембра 1941. године, мајору Ђорђу Ласићу да очисти простор долином Лима у правцу Бијелог Поља, Сјенице и Пештера од муслиманског живља. (АВИИ, Ча, к. 132, рег. бр. 7/3). Муслимани су били предмет четничке акције и августа 1942. и почетком 1943. године у источној Босни и Санцаку као реакција на убијање Срба од стране Муслимана. (АВИИ, Ча, к. 1, рег. бр. 1.). У оквиру те стратегије Дража Михаиловић је 3. марта 1943. године наредио чишћење чајничког среза од муслиманског живља - ушастшких организација у знак одмазде за убиства и силовања српског живља. Том приликом је извршено чишћење бјелопољског среза у коме су попаљена муслиманска села. Четнички командант Павле Ђуришић је, 10. јануара 1943. године јавио да је убијено око 40 муслимана бораца и 1.000 жена и деце, бројна стока одведена и разне ствари однете. Ђуришић је, 29. јануара 1943. године дао налог за уништење муслиманског живља у фочанском, чајничком и бјелопољском срезу. Према извештају Ђуришића од 13. фебруара 1943. године, била су попаљена „сва муслиманска села” и побијено 1.200 бораца и 8.000 жена, стараца и деце. (АВИИ, Ча, к. 132, рег. бр. 9/3.). Захарије Остојић - Чика Бранко изречито је тражио да се питање Муслимана мора решити по сваку цену. „Санцаклије се морају клати, јер ако ми нећемо њих, они ће покушати нас, док их још штити окупатор.” (Наводи и цитат код Бранка Петрановића, н.д., стр. 386.).

осветничке страсти и чишћење, а са друге прихватање малобројних Муслимана, који су се изјашњавали за Србе или људе југословенске оријентације. Томе је доприносио положај Турске у оквиру савезничке стратегије и захтеви југословенске владе да не изазива међународне конфликте.³⁷

Основни постулати националне политике четничког покрета Драже Михаиловића фундирани су у првој фази његовог развика, и представљали су битну компоненту његовог програма. Стога је и национална компонента била фундаментални основ четничке идеологије, чију је појаву условила тешка судбина српског народа у условима окупације, а пре свега прогон српског народа у Македонији, на Косову и Метохији, у Војводини, геноцид у Босни и Херцеговини и Хрватској у оквиру НДХ. Била је прокламована борба за слободу целокупног југословенског простора, истицањем захтева за уједињењем свих етничких српских простора у једну етнички чисту целину у границама Србије, а у оквиру Велике Југославије. Оваква четничка национална политика са захтевом изравнавања националних рачуна била је у потпуној супротности са оном НОП-а. Такву политику су најчешће изражавали четнички листови истицањем да нема мира и споразума док се на хрватској и муслиманској страни не намири дуг од 700.000 глава.³⁸

Током рата четнички национални програм је еволуирао од почетних уских и тврдих ставова, тзв. покрете за спас, ослобођење и уједињење српског народа, и кретао се према широј југословенској опцији уз ослобођење и позивање на широк демократски фронт бивших југословенских страначких партија. Али у каснијим и умеренијим захтевима, без обзира на форму и суштину, никада се није одступило од основне идеје о уједињењу српског народа на свим просторима у Југославији.

Ови ставови су посебно дошли до изражаја на Омладинском четничком конгресу одржаном 13. и 15. јануара 1944. у Прањанима, који је у неку руку био генерална проба Светосавског равнорског четничког конгреса, одржаног од 25. до 28. јануара 1944. године у селу Ба код Ваљева, као антитеза партизанском Другом заседању АВНОЈ-а одржаном 29. новембра 1943. године.³⁹

³⁷ Муслимански прваци: Исмет Поповац, Фехим Мусакадић и Мустафа Пашић, 31. децембра 1942. године донели су Резолуцију којом изражавају приврженост четничком руководству и заједничкој држави под династијом Карађорђевића. (Бранко Петрановић, н.д., стр. 386.).

³⁸ „Глас Цера”, новембар 1943.

³⁹ Четнички конгрес у селу Ба код Ваљева одржан је у присуству 274-302 делегата. Били су присутни истакнути представници четничког покрета и делегати грађанских партија: књижевник Драгиша Васић, социјалиста др Живко Топаловић, адвокат, Антон Крњевић, бивши посланик из Марибора, инж. Владимир Продавец из Другог Села код Загреба, Мустафа Мулалић, публициста и бивши народни посланик из Ливна, Велимир Јојић, бивши народни посланик Демократске странке из Андријевице, Димитрије

Светосавски конгрес означио је победу национално умеренијих снага над ултранационалистичким у равнорском четничком покету. Потврда томе било је и учешће на конгресу председника Социјалистичке партије др Живка Топаловића и његов избор за председавајућег конгреса и за председника новоформиране Југословенске народне демократске заједнице. Сам Дража Михаиловић је покушао на том конгресу, али са великим закашњењем, да се представи као поборник југословенског јединства и присталица демократије, а као велики поритивник војне диктатуре, истичући да је искључиво право слободног и демократски изабраног народног представништва да уставним путем изврши организацију државе.⁴⁰ У духу претходних политичких програма четничког покрета, Конгрес је усвојио нови програм као „Општи народни програм”, чиме је заокружен политички и социјални програм четничког покрета Драже Михаиловића. Једно од основних начела овог Пограма, још раније истицано, било је: да се југословенска држава прошири на територију на којој живе Срби, Хрвати и Словенци, што је требало да буде „минимални захтев” који је југословенска делегација била истакла још на Мировној конференцији 1918. године. Програм је такође потврдио раније прихваћене демократске форме власти кроз федеративно уређење државе као уставне и парламентарне монархије на челу са „народном династијом Карађорђевића.” У оквиру те државе имало се на демократски начин формирати „посебну српску јединицу” која би на демократским основама окупила цео српски народ на његовој етничкој територији. Исто начело је требало да важи и за Хрвате и Словенце, али не и за националне мањине, док су Македонци и Црногорци сматрани Србима. У свим федералним јединицама заједничке државе морала се остварити могућност за сваки народ да задовољи своје посебне покрајинске економске, социјалне, културне и друге потребе и интересе кроз широке народне самоуправе, да државне организације обезбеде услове за корените привредне, социјалне и културне реформе у духу новог времена, какве буду одговарале потребама српског, хрватског и словеначког народа. Сваком грађанину Југославије гарантован је културни и привредни развитак и могућност да сопственим радом обезбди својој породици „материјалну добит и сигурност од свих незгода у друштву”⁴¹ Југословенска војска у отаџбини под командом Драже Михаиловића остаје верна Врховном заповеднику Краљу Петру II и уставном и законском поретку Југославије, уз поштовање права и на демократским начелима изабраном Народном представништву. Уставним путем да се изврши реорганизација државе

Лазаревић, адвокат из Београда, члан Главног одбора Радикалне странке, и др. Конгресу је присуствовао и капетан армије САД Ђорђе Муслин, који је и поздравио делегате, док је британски бригадир Армстронг одбио да присуствује. Конгрес је отворио председник Националног комитета Драгиша Васић, (АВИИ, Ча, к. 226, рег. бр. 10/11-3.).

⁴⁰ Одлуке Светосавског конгреса у „слободним српским планинама”, „Народна библиотека Србије” (у даљем тексту: НБС). (II/135199; Бранко Петрановић, н.д., стр. 387.).

⁴¹ Исто.

Југославије, да се представници демократских странака добровољно потчињавају „народној дисциплини“; да се одричу посебних политичких странака и да заједно са припадницима Равногорског покрета формирају „Југословенску демократску заједницу.“⁴²

У закључном делу Резолуције наводи се да је она политички и социјални програм свих Југословена, првенствено Срба, у којем је изражен животни минимум за који се залагао четнички покрет у ратним условима. Основни њен циљ био је учврстио четнички покрет, да се ревитализују његове идеолошке поставке и прилагоде новим условима и насталим променама и да се покуша спасти оно што је било немогуће. Али, на жалост, основни политички ставови и принципи који су имали демократску основу дошли су, у сваком случају, прекасно, Михаиловић је настојао да се представи као човек југословенског јединства, као човек који је против војне диктатуре, и да је поборник демократије.⁴³

Значајна новина у Светосавским конгресним документима била је то што је први пут отворено признато начело федерализма у уређењу ослобођене државе, чиме се конгрес у селу Ба значајно удаљава од ранијих четничких политичких циљева прокламованих још 1941. године, а која су била далеко од неких значајно наглашених демократских принципа се чак социјалистичким обрисима. Потребна наглашавања и испољавања оваквог демократског и федеративног начела била је и потреба одређеније ситуације, неповољног положаја радника, присуства и успешније страначке коалиције, а изнад свега требало је да послужи у пропагандне сврхе, далеко више него као демократско начело и програм. Неки политички кругови око избеглице владе далеко су пре и потпуније схватили потребу за будућом федеративном државом, него што су то учинили политичари око Д.М. Истина, неки елементи потребе за федеративним уређењима се појављују и у Мољевићевом програмском меморандуму „Хомогена Србија“ 1941, али је тај федерализам темељен на тзв. велико-српским позицијама и није био прихватљив за друге народе.⁴⁴

Политички гледано, најважније достигнуће политичке платформе четничког покрета Драже Михаиловића на Светосавском конгресу било је формирање Југословенско-демократске народне заједнице. Све политичке партије и политичке струје које су биле присутне на Конгресу одрекле су се самосталног политичког деловања све до „обнове државе и нормализације у њој“

Одлуке Светосавског четничког конгреса показују да је четнички покрет Драже Михаиловића рођен као војнички, да није обраћао пуно пажње на друштвено-економску страну програма који до краја није био темељно разрађен и изведен. Радило се, у ствари, само о успутним и фрагментарним погледима на друштвено-економска питања у оквиру

⁴² И.

⁴³ Југословенска демократска заједница, одлуке Светосавског конгреса у „слободним српским планинама“, НБС II/135199.

рестаурације монархије и политичког националног реванша. Једино је на овом плану истицано село и сељаштво кроз спровођење аграрне реформе и колонизације у Србији и осталим српским подручјима, који су имали да се реше после „чишћења” Југославије од националних мањина, углавном Хрвата и Муслимана, док се Словенцима признавало да пролазе кроз исте патње као и Срби.⁴⁵

С приближавањем краја рата четнички покрет Драже Михаиловића се све више представљао као социјални покрет који обраћа пажњу на раднике и сељацима. На социјална питања упућивали су их и притискали пракса народноослободилачког покрета и Велика Британија преко југословенске владе у избеглиштву, као и део међународних интелектуалних кругова који су се, са приближавањем рата, све више изјашњавали за либералну идеологију и политику. Међутим, стварност је знатно одударала од свих четничких планова и жеља. Вербална обећања губила су се у пракси четничког покрета.

Неспособност Михаиловића, а и целокупног четничког покрета, за проницање у сложене политичке промене које је са собом доносио Други светски рат уједињавала се са њиховом провинцијалном оптиком и крајњом нееластичношћу и нефлексибилношћу у смислу прилагођавања своје политике и стратегије знатно измењеним условима, који су били више него јасни савременицима у току самог сукоба.

ЗАКЉУЧАК

Скоро сви четнички програми (индивидуални и колективни) који су настали током Другог светског рата садржавали су низ постулата које није прихватала већина српског народа, као што су: одмазда и реваншизам, непризнавање других народа и националних мањина, стварање чистих етничких територија путем прогона, пресељавања и исељавања, што је од искона било страшно и неприхватљиво бићу и моралу српског народа.

Војничким поразом четничког покрета, у јесен 1944. године, овај програм изгубио је сваку могућност да опстане и код оног мањег дела становништва у Србији који је прихватао и подржавао четничку идеологију. Победом партизанског покрета, огромна већина српског народа прихватила је програм победника, који је садржавао и неке важне елементе четничког програма, поред осталог и остварење циља српског народа да живи у једној држави, иако та држава није била ни „хомогена” нити „велика Србија” у великој Југославији, већ Федеративна република Југославија у којој је прокламована равноправност Срба, Хрвата, Словенаца, Црногораца, Македонаца и националних мањина, које четнички програм није признавао и чије је припаднике намеравао да укљони са српских етничких подручја.

⁴⁵ Бранко Петровић, н.д., стр. 388.

Др Жарко Йованович

ПОЛИТИЧЕСКАЯ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРОГРАММА ЧЕТНИЧЕСКОГО
ДВИЖЕНИЯ ДРАЖИ МИХАИЛОВИЧА 1941 - 1945

Резюме

Дража Михайлович после оккупации страны и прихода на Равну гору, в мае 1941 года, приступает к образованию солдатской организации с целью ведения борьбы против оккупантов, и ему не приходило в голову создавать какое-то политическое движение. Однако, быстрое развитие партизанского движения в стране заставило его одновременно с созданием военной организации развивать и политическую деятельность, создавать политическое движение и политическую программу. Программа строилась в течение войны через несколько проектов.

Почти все четнические программы (индивидуальные и коллективные) которые произошли в течение Второй мировой войны, заключали в себя ряд постулатов которых не приняло большинство сербского народа, как: возмездие и реваншизм, непризнание других народов и национальных меньшинств, создание чистых этнических территорий изгнаниями, переселения и вюселения, что с исконны било чужо и неприемлимо существу и морали сербского народа.

Солдатским поражением четнического движения осенью 1994 года, Эта программа потеряла всякую возможность просуществовать и у это меньшей части населения в Сербии, которая принимала и поддерживала четническую идеологию. Победой партизанского движедния, подавляющее большинство сербского народа приняло программу победителя, который заключал в себя и какие-то важные элементы четнической программы, кроме остального и осуществление цели сербского народа жить в одном государстве, хотя это государство не было „гомогено“, ни „большая Сербия“ в большой Югославии, уже Федеративная Республика Югославия в которой провозглашено равноправие сербов, хорватов, словенцев, черногорцев, македонцев и национальных меньшинств, которое четническая программа не признавала и сторонники которых намеревала устранить со сербских этнических областях.